

heel andere manier dan Bietenholz benaderen, en dat doet hij door een spanningsveld te vermoeden tussen Erasmus' gedachten over de Middeleeuwen en zijn verwachtingen van een al dan niet gouden toekomst. Bejczy meent zelfs waar te kunnen nemen dat 'Erasmus' view of future historical development comes close to the modern idea of progress.'(128) Daarmee zou Erasmus dan mijns inziens wel een grote uitzondering zijn geweest, daar nu juist een dergelijke modern aandoende gedachte omtrent historische ontwikkelingen bij de humanisten van zijn tijd ontbrak.

Het best geslaagd zijn de twee hoofdstukken die Erasmus' uitlatingen over aspecten van het middeleeuwse verleden behandelen, waarbij het vooral gaat om het monnikenwezen en de scholastiek. Bejczy somt vele plaatsen op waar Erasmus zijn kritische blik richt op de Middeleeuwen in het algemeen en middeleeuwse auteurs in het bijzonder. Belangwekkend is ook het zesde hoofdstuk, waarin wordt behandeld dat Erasmus, evenals trouwens vele anderen die de oude kerk trouw bleven, met des te meer waardering over de Middeleeuwen ging schrijven naarmate de Reformatie dringender haar plaats in de contemporaine geschiedenis kwam opeisen. Wat Bejczy in deze drie hoofdstukken helaas wat te weinig wil zien, is dat Erasmus nergens als historicus schreef. Hij maakte immers steeds gebruik van de Middeleeuwen om in een op een bepaald doel gericht persuasief retorisch, of ook wel polemisch of zelfs satirisch betoog argumenten te onderbouwen, en de grote vraag is dus of dit veel zegt over zijn historisch besef *per se*.

Minder geslaagd en ook minder belangrijk voor het thema 'Erasmus en de Middeleeuwen' komen mij sommige andere hoofdstukken voor: hoofdstuk 4 over het herstel van het Gouden Tijdperk, dat mijns inziens de lezer niet veel verder brengt op het pad dat Bietenholz destijds reeds insloeg, en hoofdstuk 5 over Erasmus' werk aan het Nieuwe Testament. Dat hoofdstuk verdedigt namelijk een onhoudbare stelling: 'His prime intention in bringing out his Latin translation of the New Testament was not so much to restore the original text as to propose an alternative to the Vulgate.'(150) Hier wreekt zich mogelijk de beperkte vertrouwdheid van de auteur, een hartstochtelijk mediëvist maar ook de vertaler van Erasmus' *Antibarbari*, met de zo belangrijke humanistische zedelijke en educatieve idealen in verband met het editeren van teksten. Bejczy's interpretatie van een van Erasmus' belangrijkste bezigheden moet niet al te serieus worden genomen. Het heeft er toch eerder de schijn van dat Erasmus' Latijnse vertaling allereerst tot doel had de betekenis van de Griekse tekst duidelijker en preciezer over te brengen dan in de bestaande versie — de Latijnse Vulgaat — het geval was. Tegelijkertijd wilde hij een gezuiverde en elegantere Latijnse stijl gebruiken. Maar wie meent dat Erasmus vooral uit esthetische overwegingen aan het vertalen sloeg om expres afstand te nemen van wat Bejczy noemt het 'rustic original'(149), maakt toch enigszins een karikatuur van de goede man en zijn werk.

M. E. H. N. Mout

Z. van Ruyven-Zeman, X. van Eek, H. van Dolder-de Wit, *Het geheim van Gouda. De cartons van de Goudse glazen* (Zutphen: Walburg pers, 2002, 157 blz., €22,95, ISBN 90 5730167 9).

De Sint-Janskerk in Gouda bezit niet alleen de beroemde Goudse glazen, maar ook—en dat is uniek — de cartons, die bij het ontwerpen zijn gemaakt. Ruim vijftien jaar geleden begon daarvan de conservering en restauratie. Nu is voor het eerst een grote tentoonstelling van de mooiste exemplaren in Museum het Catharina Gasthuis tegenover de kerk georganiseerd en

dit boek bevat naast essays de catalogus. De cartons, werktekeningen (415 stuks in het totaal) bestaan meestal uit vier tot zes stroken, maximaal zeventig centimeter breed en tot twintig meter hoog. Bij deze afmetingen konden natuurlijk alleen maar grote fragmenten worden getoond.

De gebrandschilderde ramen en de cartons dateren uit de tweede helft van de zestiende en de eerste jaren van de zeventiende eeuw en dragen duidelijk het stempel van de woelige tijden waarin zij tot stand zijn gekomen. De eerste serie dateert van vóór 1572 en daartoe werd na een brand in de kerk in 1552 door hoge wereldlijke en geestelijk autoriteiten opdracht gegeven. Vanaf 1555 gaven bijvoorbeeld bisschop Joris van Egmond, koning Philips II, landvoogdes Margaretha van Parma en de Hollandse stadhouder Willem van Oranje negenendertig ramen cadeau. Het bovenste deel van de afbeelding bevatte een voorstelling uit de bijbel, waarin aangesloten werd bij de middeleeuwse traditie van denken in analogieën, maar met een humanistische uitwerking. De opdrachtgevers vonden in het onderste deel hun plaats. En deze ramen werden naar hiërarchische volgorde in de kerk geplaatst. In Gouda had de hervorming geen beeldenstorm tot gevolg gehad, al werd de afbeelding van God op verzoek van de protestantse kerkenraad in 1623 (toen pas) vervangen. Ging het de opdrachtgevers in de eerste reeks om het verwerven van hun zieleheil, in de tweede serie van tweeëntwintig ramen kwam de pronkzucht van de Staten van Holland en de Hollandse steden tot uiting. Zij zijn met hun opdrachten vol historische en allegorische aansporingen tot deugd én hun wapens zeer aanwezig. Deze serie ontstond tussen 1593 en 1604.

Aanvankelijk maakten kunstenaars als Dirck en Wouter Crabeth zowel de tekeningen als de glazen zelf. Later produceerde iemand als Lambert van Nooit de cartons en maakte vervolgens een ander, Digman Meynaert, de glazen. De verscheidenheid van stijl nam nog toe doordat in de tweede fase de opdrachtgevers kunstenaars uit eigen steden (bijvoorbeeld I. van Swanenburg uit Leiden, H. de Keyser uit Amsterdam) lieten optreden, terwijl voordien de kerkenraad over de keuze besliste. Deze kerkenraad, die nauw met het stadsbestuur was verbonden omdat zij uit de stadsmagistraten werd gekozen, heeft altijd goed voor cartons en glazen gezorgd. Een glazenier hield in opdracht regelmatig de glazen bij. In de catalogus worden zeventien aaneensluitende delen van cartons chronologisch en per kunstenaar besproken met afbeeldingen in zwart-wit en kleur. Hij maakt voor een groter publiek toegankelijk wat er aan gegevens en onderzoek voor specialisten ligt opgeslagen in het *Corpus vitrearum Netherlands* (zie *BMGN*, CXIV (1999) 398-399 en CXVI (2001) 226-227). Dezelfde auteurs die in het *Corpus* hun deskundigheid hebben bewezen, behandelen hier in de essays de geschiedenis van de beglazing, de schenkers, de iconografie, de stilistische aspecten en de zorg voor de cartons. Het resultaat is dan ook bijzonder de moeite waard.

E. O. G. Haitsma Mulier

Hugo Grotius, *De imperio summarum potestatum circa sacra*, I, II, *Critical edition with introduction, English translation and commentary*, H.-J. van Dam, ed. (Studies in the history of christian thought, CII, i-ii; Leiden, Boston, Keulen: Brill, 2001, xiii, vii + 1103 blz. in 2 banden, ISBN 90 04 12027 0).

In de bewogen jaren van ons Twaalfjarig Bestand nam Grotius heftig deel aan de politiek-theologische polemiek. Na zijn *Ordinum Hollandiae pietas* van 1613 (moderne editie 1995),